

## **Hiszpańska historiografia kościelna „Anuario de Historia de la Iglesia” (1992-2001)**

PAWEŁ WYGRALAK

Historia Hiszpanii od dwóch tysięcy lat wiąże się nierozzerwalnie z historią Kościoła. Każde więc czasopismo historyczne musi podejmować również zagadnienia z zakresu historiografii kościelnej. Tematykę tę podejmują także niektóre czasopisma teologiczne. Dzisiaj trudno byłoby zliczyć ukazujące się na Półwyspie Iberyjskim periodyki historyczne i teologiczne, na łamach których publikuje się artykuły z historii Kościoła. Od 1922 r. ukazują się „Estudios eclesiasticos”, od 1950 r. „Helmantica”, wydawane przez Papieski Uniwersytet w Salamance, a od 1959 r. „Bracara Augusta”, pismo wydawane w Portugalii. Nieco później pojawiły się bardzo specjalistyczne i o wąskim zakresie zainteresowań periodyki wydawane przez Uniwersytet Complutense w Madrycie oraz wspomniany już Papieski Uniwersytet w Salamance. W Madrycie historycy z Complutense zakładają w 1980 r. czasopismo pt. „Cuadernos de Historia Moderna y Contemporanea”, które osiem lat później dzieli się na dwa odrębne czasopisma „Cuadernos de Historia Moderna” i „Cuadernos de Historia Contemporanea”. Ponadto również w 1980 r. powstaje pismo „En la España Medieval”, które jako cel postawiło sobie prezentację opracowań dotyczących Hiszpanii średniowiecznej we wszelkich możliwych aspektach. W roku 1981, w tym samym środowisku uniwersyteckim powstało jeszcze jedno czasopismo naukowe: „Revista Complutense de Historia de América”, podejmujące zagadnienia z zakresu historii Ameryki. Na Uniwersytecie w Salamance zaś w dwa lata później, tj. w roku 1983 rodzi się inicjatywa wydawania Studiów Historycznych – „Studia Historica” – w czterech mutacjach odpowiadających czterem okresom historii: starożytności, średniowieczu, czasom nowożytnym i czasom najnowszym („Historia Antigua, Historia Medieval”, „Historia Moderna”, „Historia Contemporanea”). W tym wydawałoby się wypełnionym już po brzegi obszarze czasopism historycznych w 1992 r. pojawia się „Anuario de Historia de la Iglesia”, nowy periodyk, o zdecydowanie bardziej uniwersalnym obszarze zainteresowań z jednej strony, ograniczającym się jednak z drugiej stro-

ny do zagadnień związanych z historią Kościoła. Inspiratorem tego nowego przedsięwzięcia był Prof. J. I. Saranyana, historyk z Instytutu Historii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Navarry w Pampelunie. Ponieważ mija dziesięć lat od ukazania się pierwszego numeru „Anuario”, w niniejszym opracowaniu pragniemy przedstawić to pismo, wskazać także na najciekawsze zawarte w nim publikacje z zakresu historiografii kościelnej.

## I. ZAŁOŻENIA NAUKOWE „ANUARIO DE LA IGLESIA”

Cele nowopowstałego czasopisma zostały określone przez redakcję we wprowadzeniu do pierwszego numeru. W założeniach inicjatorów czasopismo miało przyczynić się do rozwoju historiografii kościelnej, miało być także narzędziem współpracy międzynarodowej i interdyscyplinarnej. Inicjatorzy zapewniali o otwartości pisma, tak gdy chodzi o poglądy jak i obszar geograficzny, z zachowaniem jednak wszystkich kryteriów powszechnie przyjętych w świecie nauki oraz programu komitetu wydawniczego. Założenia te są realizowane w mniejszym lub większym stopniu. Choć w zdecydowanej większości publikują autorzy z obszaru języka hiszpańskiego, to jednak należy zważyć, że sięga on swoim zasięgiem niemal całej Ameryki Łacińskiej. Ponadto swoje prace zamieszczali tu historycy Kościoła, jak i badacze reprezentujący inne nauki teologiczne, np. patrystykę, z następujących krajów: z Italii: A. Acerbi<sup>1</sup>, L. Codignola<sup>2</sup>, E. dal Covolo<sup>3</sup>, M. Simonetti<sup>4</sup>, G.M. Vian<sup>5</sup>, V. Peri<sup>6</sup>, A. Riccardi<sup>7</sup>, G. della Torre<sup>8</sup>; z Niemiec: E. Dassmann<sup>9</sup>, Ch. Gnilka<sup>10</sup>, J. Metzler<sup>11</sup>, H.J. Prien<sup>12</sup>, K. Rep-

<sup>1</sup> A. Acerbi, *Il profilo dello storico della Chiesa: prospettiva europea* AHig V, 1996, 43-57.

<sup>2</sup> L. Codignola, *Los primeros pasos de la Iglesia en la América del nordeste*, AHig IX, 2000, 131-143.

<sup>3</sup> E. dal Covolo, *I Severi e il cristianesimo. Un decennio di ricerche (1986-1996)* AHig VIII, 1999, 43-51.

<sup>4</sup> M. Simonetti – G.M. Vian, *L'egsegesi patristica nella ricerca contemporanea*, AHig VI, 1997, 241-267.

<sup>5</sup> G.M. Vian, *L'egsegesi patristica nella ricerca contemporanea*, AHig VI, 1997, 241-267.

<sup>6</sup> V. Peri, *Il „Filioque” divergenza dogmatica? Origine e peripezie conciliari di una formulazione teologica*, AHig VIII, 1999, 159-179; *La cristianización de las etnias eslavas (siglos VII – XI)* AHig IX, 2000, 85-108.

<sup>7</sup> A. Riccardi, *I vescovi italiani el la seconda guerra mondiale*, AHig IV, 1995, 147-165.

<sup>8</sup> G. della Torre, *I principi direttivi per la revisione del codice di diritto canonico*, AHig X, 2001, 199-206).

<sup>9</sup> E. Dassmann, *Autobiographie in Hagiographie. Beobachtungen zu den Mönchsviten und einigen Nekrologen des Hieronymus*, AHig VIII, 1999, 109-124.

<sup>10</sup> Ch. Gnilka, *Der Mensch als Hausherr der Schöpfung bei Aurelius Prudentius*, AHig III, 1994, 163-165.

<sup>11</sup> J. Metzler, *La Congregazione „de Propaganda Fide” e lo sviluppo delle missioni cattoliche (ss. XVIII al XX)*, AHig IX, 2000, 145-154.

gen<sup>13</sup>, L. Scheffczyk<sup>14</sup>; z Francji: J.P. Bastian<sup>15</sup>, H. Crouzel<sup>16</sup>, I.M. Hilaire<sup>17</sup>; z Polski: B. Czesz<sup>18</sup>, J. Kłoczowski<sup>19</sup>; z Austrii: E. Chr. Suttner<sup>20</sup>, a nawet z Kongo: T. Tshibangu Tshishiku<sup>21</sup>;

Łamy pisma są otwarte na tematy z historii Kościoła tak starożytnego jak czasów najnowszych. Jest to widoczne nie tylko w prezentowanych artykułach, ale również w publikowanych recenzjach i omówieniach, podzielonych wg porządku chronologicznego od starożytności chrześcijańskiej, poprzez średniowiecze i renesans aż po czasy najnowsze. Bardzo wiele miejsc poświęca się historiografii Ameryki Łacińskiej, co sprawia, że „Anuario” staje się miejscem publikacji opracowań licznych tematów z historii Kościoła w tej części świata, a także forum prezentacji historyków tamtego obszaru. Periodyk porusza również tematy związane z działalnością innych Kościołów chrześcijańskich, np. zamieszcza relację z obchodów w Niemczech 450-lecia śmierci Marcina Lutra<sup>22</sup>. Tak więc redaktorzy starają się realizować postawione w numerze wstępnym założenia. Dzięki temu pismo ma charakter międzynarodowy, co jeszcze bardziej potwierdza fakt zamieszczania na jego łamach informacji o odbytych sympozjach historycznych w wielu częściach świata.

Publikowane artykuły podlegają bardzo surowej weryfikacji naukowej kolegium redaktorskiego. Redakcja określa dokładne normy, którym musimy podlegać nadesłany tekst. Warto jeszcze wspomnieć, że na koniec noty wprowadzającej w numerze I Anuario, Komitet Redakcyjny przypomniał, że historia Kościoła jest nauką teologiczną i historyczną, i że choć do prawdy dojść można różnymi drogami, to jednak pełne zrozumienie fenomenu Kościoła można osiągnąć tylko *sub lumine Revelationis*<sup>23</sup>.

<sup>12</sup> H.J. Prien, *Der Protestantismus in Lateinamerika (18.-20. Jh.)*, AHig, IX, 2000, 171-195.

<sup>13</sup> K. Repgen, *Die deutschen Bischöfe und der zweite Weltkrieg*, AHig IV, 1995, 97-145.

<sup>14</sup> L. Scheffczyk, *La Eclesiología y la Historia de la Iglesia, consideradas desde el punto de vista sistemático*, AHig V, 1996, 25-42.

<sup>15</sup> J.P. Bastian, *Emancipación política de 1898 e influencia del protestantismo en Cuba y Puerto Rico*, AHig VII, 1998, 145-158.

<sup>16</sup> H. Crouzel, *La théologie de l'histoire selon Eusèbe de Césarée*, AHig V, 1996, 75-97.

<sup>17</sup> I.M. Hilaire, *Les évêques français pendant la seconde guerre mondiale*, AHig IV, 1995, 79-96.

<sup>18</sup> B. Czesz, *San Ireneo y montanismo*, AHig III, 1994, 81-93.

<sup>19</sup> J. Kłoczowski, *Bilan de la première christianisation del l'Europe du nord-est* AHig IX, 2000, 109-114.

<sup>20</sup> E. Chr. Suttner, *Die orthodoxen Kirchen und die Evangelisation in der Neuen Welt (16. bis 20. Jahrhundert)* AHig, IX, 2000, 155-170.

<sup>21</sup> T. Tshibangu Tshishiku, *Les nouvelles formes d'évangélisation pour le XXI<sup>e</sup> siècle*, AHig IX, 2000, 197-211.

<sup>22</sup> A. Viciano, *Rok Lutra w Niemczech (El año de Lutero en Alemania)*, AHig VI, 1997, 349-354.

<sup>23</sup> Por. Presentación, „Anuario de Historia de la Iglesia” I, 1992, 11-13.

## II. UKŁAD CZASOPISMA

„Anuario de la Iglesia” jest czasopismem, którego układ kształtował się przez pierwszych pięć lat. Kolejne numery stawały się coraz bardziej uporządkowane, jednocześnie redaktorzy gromadzili w nich coraz więcej informacji, dzięki czemu „Anuario” jest dzisiaj nie tylko miejscem publikacji artykułów naukowych, ale także zapisem ważnych wydarzeń w światowym środowisku badaczy historii Kościoła oraz cennym zbiorem najnowszej bibliografii. Obecny układ, który ukształtował się w tomie VI wydanym w 1997 roku, jest następujący: Artykuły naukowe (Estudios), Historiografia i bibliografia, Wywiady (Conversaciones), Kroniki – informacje na temat ważnych wydarzeń (Crónicas), Prezentacje i Recenzje (Recensiones i Reseñas) światowej literatury historycznej z podziałem na: zagadnienia podstawowe, starożytność chrześcijańską, średniowiecze i renesans, czasy nowożytne i historię najnowszą oraz literaturę dotyczącą Ameryki Łacińskiej. Ponadto każdy z tomów VI – X zawiera Zeszyty Centrum Dokumentacji i Studiów Jose-María Escriva de Balaguer. Taki podział pisma daje czytelnikowi do dyspozycji nie tylko zbiór opracowań, przygotowanych na wysokim poziomie naukowym, ale także umożliwia zapoznanie się z tematyką sympozjów i kongresów historycznych odbywających się w różnych miejscach świata, jak również z najnowszą i najbardziej wartościową literaturą z zakresu historii Kościoła. Dla historyka z Europy szczególnie ciekawe i poznawcze okazują się informacje na temat historii Kościoła w Ameryce Łacińskiej. Ten Kościół, który liczbą wiernych przewyższa większość Kościołów, ciągle jeszcze pozostaje dla naszych kręgów geograficznych *terra incognita*.

## III. DOBÓR TEMATYKI ARTYKUŁÓW

Publikowane w „Anuario” artykuły są przeważnie dobierane tematycznie w ramach tomu. Klucze doboru tematów były różne. Redaktorzy starają się przedstawić szeroko pewne ważne wydarzenia bądź problemy z historii Kościoła, np. teorię historiografii kościelnej, papieżstwo XX wieku, lub upamiętnić ważne rocznice obchodzone w świecie i w Kościele, np. 500-lecie odkrycia Ameryki i jej ewangelizacji, 450-lecie śmierci Marcina Lutera, czy też obchody Roku Jubileuszu chrześcijaństwa w roku 2000. Poniżej przedstawiamy wybrane zestawy zagadnień historycznych zamieszczonych w „Anuario”.

Tom I wydany w roku 1992, w 500-lecie ewangelizacji Ameryki Południowej, zawiera zbiór artykułów poświęconych Kościołowi w Ameryce w końcu wieku XV i w XVI w. Zbiór ten składających się z czterech publikacji: J. I. Saranyany, *O początkach chrześcijaństwa w Ameryce. Doktrynalne dzieje jednej polemiki* (*Sobre los orígenes del cristianismo en América. Historia doctrinal de*

*una polémica*, AHig I, 1992, 257-285); A. de Zaballa, *Opatrznościowa wizja działalności politycznej w Ameryce Łacińskiej (XVI w.) (Visión providencialista de la actividad política en la América española – siglo XVI*, AHig I, 1992, 287-304); E. Luque Alcaide, *Nieopublikowany memoriał Jerónimo Mendieta do III Meksykańskiego synodu prowincjonalnego (1585). Studium wstępne i transkrypcja (El memorial inédito de Jerónimo Mendieta al III Concilio provincial de México (1585). Estudio preliminar y transcripción*, AHig I, 1992, 305-323); E. de la Torre Villar, *José de Eguiara y Eguren, teolog nowohiszpański (José de Eguiara y Eguren, teólogo novohispano*, AHig 1992, 325-347), został poprzedzony dwoma innymi zbiorami artykułów omawiającymi odpowiednio sytuację w Hiszpanii w 1492 r. oraz rozwój humanizmu w Europie w roku 1492. Spośród prezentowanych artykułów o Hiszpanii końca XV w. bardzo ważne wydają się nam publikacje omawiające problem żydowski (L. Suárez Fernández, *Kościół i Żydzi: kwestie odpowiedzialności za wygnanie (Iglesia y judíos: matizaciones en la responsabilidad de la expulsión*, AHig I, 1992, 27-38), N. López Martínez, *Teologia kontrowersji wokół Żydów i judaizujących Hiszpanów w XV w. Środowisko i podstawowe pisma (Teología de controversia sobre judíos y judaizantes españoles del siglo XV. Ambientación y principales escritos*, AHig I, 1992, 39-70), a także przedstawiające analizę prób reformy życia religijnego dokonywaną na synodach w Jaén (D. Tirapu, J. M. Matés, *Reforma i odnowa religijna w czasach nowożytnych. Synody w Jaén 1478-1628 (Reforma y renovación religiosa en la Edad Moderna. Los sínodos de Jaén 1478-1628*, AHig I, 1992, 139-160). W ramach prac omawiających rozwój humanizmu w Europie, prezentowane artykuły przedstawiają sylwetki wielkich humanistów J. L. Vives'a<sup>24</sup>, T. Morusa<sup>25</sup> oraz M. z Azpilcueta i Erasma z Rotterdamu<sup>26</sup>. Takie zestawienie daje okazję do poznania wydarzeń i postaci tworzących kontekst polityczny i społeczny wielkich odkryć w Ameryce Południowej i prowadzonej tam ewangelizacji, z jednoczesnym spojrzeniem na wybrane problemy i zjawiska obecne w Hiszpanii i Europie końca XV w. Spośród przedstawionych artykułów szczególną uwagę warto zwrócić na pracę autorstwa Prof. J.I.Saranyany. Autor na wstępie odwołuje się do postanowień Komisji historii Kościoła w Ameryce Łacińskiej (Comisión de Historia de la Iglesia en América Latina – CEHILA), która w latach 1975-1979 zaleciła opracowanie *Historii filozofii i teologii w Ameryce Łacińskiej*. Obecne wówczas w Ameryce Południowej bardzo aktywne kręgi teologii wyzwolenia uznawały, że historia teologii powinna wyjść poza krąg ściśle naukowy i przekształcić się w narzędzie działań

<sup>24</sup> C. Soria, *Juan Luis Vives: quinientos años de eternidad*, AHig I, 1992, 163-183; I. Trujillo Pérez, *Notas sobre el agustinismo de Juan Luis Vives*, AHig I, 1992, 185-202.

<sup>25</sup> A. de Silva, *La „Utopía” de Moro y la crisis postmoderna*, AHig I, 1992, 203-235.

<sup>26</sup> E. Tejero, *Martín de Azpilcueta y Erasmo de Róterdam*, AHig, I, 1992, 237-254.

o charakterze socjalnym, walki o sprawiedliwość i szerzenie nowej koncepcji chrześcijaństwa. Takie ujęcie zaproponowane przez E. D. Dussel wymagało także dogłębnej refleksji epistemologicznej i metodologicznej. Należało uwzględnić kontekst ekonomiczny i społeczny, następnie odróżnić teologię o charakterze profetycznym od teologii o charakterze akademickim i wreszcie wskazać w pierwszym rzędzie na znaczenie praktyczne teologii. Opierając się na powyższych założeniach E. D. Dussel podzielił dzieje teologii latynoamerykańskiej na sześć okresów, z których najważniejszy sięga od początku obecności Hiszpanów na kontynencie aż do roku 1533 tj. do roku rozpoczęcia działalności Królewskiego i Papieskiego Uniwersytetu w Meksyku. Prof. J.I. Saranyana omawia w swoim artykule właśnie ten etap ewangelizacji, przyjmując jednak nieco inny układ chronologiczny przyjęty przez CELAM (Consejo Episcopal Latinoamericano), zgodnie z którym ten pierwszy okres, uważany za złoty w dziejach ewangelizacji Ameryki Łacińskiej kończy się w 1585 r. tj. w roku obrad III Synodu Meksykańskiego. Ten właśnie czas i charakteryzujący go rozwój działalności pastoralnej miałyby być dla dzisiejszego Kościoła Latynoamerykańskiego wzorcowym modelem działalności duszpasterskiej na trzecie tysiąclecie. Wnikliwa analiza metod ewangelizacji stosowanych w tym czasie wskazuje jednak, że proces ten nie był jednorodny i przeprowadzany był na wiele różnych sposobów. Niektóre z nich okazały się tylko nigdy nie zrealizowaną wizją, zaś inne przyniosły konkretne owoce. Autor artykułu pisząc go jeszcze przed planowaną na jesień 1992 IV Konferencją Generalną Episkopatu Latynoamerykańskiego, zachęcał jej uczestników do sięgnięcia do wzorca, który zdał w przeszłości egzamin, odrzucenia zaś propozycji przedstawicieli teologii wyzwolenia odwołujących się do utopijnych teorii, nigdy nie zrealizowanych<sup>27</sup>.

Tematyka inkulturacji podjęta została w III tomie „Anuario”. Redakcja przedstawiła dwa zbiory artykułów. Pierwszy z nich pod wspólnym tytułem *Inkulturacja wiary chrześcijańskiej w Imperium Rzymskim (La inculturación de la fe cristiana en el Imperio Romano)* składa się z ośmiu artykułów analizujących wybrane problemy z dzieł autorów starochrześcijańskich: Klemensa Aleksandryjskiego, św. Ireneusza z Lyonu, Laktancjusza i Euzebiusza z Cezarei, św. Augustyna, Aureliusza Prudentiusa i Teodoretę z Cyru. Cykl ten otwiera praca autorstwa J.M. Blázquezę: *Zastosowanie myśli filozofii greckiej w „Pedagogu” (I-II) Klemensa Aleksandryjskiego (El uso del pensamiento de la filosofía griega en el „Pedagogo” (I-II) de Clemente de Alejandría, AHIg III, 1994, 49-80)*. Autor, korzystając z bogatej literatury przedmiotu i sięgając także do tek-

<sup>27</sup> Por. J.I. Saranyana, *Sobre los orígenes del cristianismo en América. Historia doctrinal de una polémica*, AHIg I, 1992, 257-285.

stu dzieła Klemensa Aleksandryjskiego, wskazuje, że ten wielki przedstawiciel szkoły aleksandryjskiej, wspaniały znawca literatury pogańskiej dokonał swoiste go zaszczepienia wielu fragmentów dzieł pogańskich do literatury chrześcijańskiej. Klemens z pewnością znał dzieła Homera i Platona, być może również Eurypidesa i Menandra. Natomiast twórczość pozostałych autorów znał jedynie pośrednio. Autor artykułu analizując dość szczegółowo dwie pierwsze księgi *Pedagoga*, stawia sobie za cel ukazanie, z myśli jakich filozofów korzystał Klemens oraz które ich poglądy akceptował. Wspominamy także artykuł A. Sánchez'a Carazo, *Św. Augustyn: przykład inkulturacji (San Agustín: un ejemplo de inculturación)*, AHlg III, 1994, 123-141). Autor sięgając do twórczości św. Augustyna, ukazuje jego związki z kulturą pogańską. Biskup Hippony był jej znawcą i wykorzystał w swojej twórczości nie tylko niektóre myśli z niej zaczerpnięte, ale również metody pracy. Przykładem są jego pierwsze pisma, w których posługuje się dialogiem, tak charakterystycznym dla twórczości Sokratesa. Co prawda Augustyn wielokrotnie odnosi się bardzo krytycznie do dzieł pogańskich, np. do poezji, która propaguje politeizm, ale nigdy całkowicie i bezwarunkowo jej nie zaneguje, jak uczynił to św. Hieronim. A. Sánchez Carazo wskazuje, na podstawie wybranych pism św. Augustyna, na trzy reguły, którymi powinien kierować się każdy chrześcijanin w kontakcie ze światem pogańskim: reguła wiary, reguła moralności i reguła Pisma św. Drugi zbiór artykułów omawiający problemy inkulturacji nosi wspólny tytuł: *Inkulturacja i katecheza (XIV-XVII w.) (Inculturación y catequesis (ss. XIV-XVII))*. Ta część składa się z czterech opracowań, spośród których zwracamy uwagę na pracę E. García Ahumada z Santiago de Chile pt. *Inkulturacja w katechezie inicjacyjnej w Ameryce (La inculturación en la catequesis inicial de America)*, AHlg III, 1994, 215-232). Autor daje przegląd treści dwunastu katechizmów używanych przez misjonarzy w XIV-XVII w. koncentrując się przede wszystkim na proponowanych formach inkulturacji. Ostatecznie dochodzi do wniosku, że najpełniej proces ten dokonywał się nie tyle dzięki publikowanym katechizmom, ile dzięki prowadzonej przez misjonarzy katechezie. Warunkiem, przynajmniej względnego, powodzenia tego procesu było zamieszkanie misjonarza pośród tubylców.

Dla każdego badacza historii ogromnie interesująca jest zawartość tomu V. Zawiera on zbiór opublikowanych referatów z sympozjum na temat: *Czym jest historia Kościoła? (Qué es la „Historia de la Iglesia”)*, odbytym na Uniwersytecie Nawarry w dniach 26-28 kwietnia 1995. Zanim przedstawimy treść prezentowanych artykułów, warto wspomnieć, że zagadnienie teorii historii Kościoła pojawia się częściej na łamach „Anuario”. Już pierwszy artykuł w I numerze pt.: *Kilka refleksji o „historii Kościoła (Algunas reflexiones en torno a la „Historia de la Iglesia”)*, AHlg I, 1992, 15-22) autorstwa wybitnego historyka hiszpańskiego, prof. José Orlandis'a, przedstawia główne założenia historiografii kościelnej. Autor podkreśla ogromne znaczenie wiary dla dogłębnego zrozumienia historii Ko-

ścioła. Również historyk niewierzący może badać w sposób kompetentny i owocny dzieje Kościoła, wnieść wiele nowych i znaczących odkryć, jednak nie jest w stanie uczynić tego sposób pełny, jako że poza jego zasięgiem pozostaje cały wymiar ponadnaturalny historii Kościoła<sup>28</sup>.

Spśród wszystkich opublikowanych referatów z Sympozjum w Pampelunie zwracamy uwagę na dwa, podejmujące zagadnienia podstawowe dla zrozumienia czym jest historia Kościoła i jakie są kierunki jej rozwoju: Prof. Leo Scheffczyk (Monachium) *Relacje między eklezjologią i historią Kościoła (Relaciones entre Eclesiología e Historia de la Iglesia, AHIg V, 1996, 25-42)* oraz Prof. Néstora Tomása Auza (Buenos Aires): *Profil historyka Kościoła: perspektywa latynoamerykańska (El perfil del historiador de la Iglesia. Perspectiva latinoamericana, AHIg V, 1996, 59-73)*. Opublikowane referaty stanowią niezmierny ważny głos w dyskusji nad współczesnym rozumieniem historii Kościoła. Ciągłe bowiem obserwuje się wzrost tendencji chcących oddzielić historię Kościoła od rzeczywistości wiary. L. Scheffczyk przedstawia przebieg dyskusji na ten temat. Wskazuje na poglądy niektórych historyków, którzy wychodząc od stosowanej przez historię Kościoła metody badawczej wspólnej z historią powszechną, dochodzili do wniosku, że skoro podobny jest przedmiot badań, to historia Kościoła powinna być uważana jako część historii powszechnej. Kolejny wnioskiem w tym ujęciu jest zanegowanie jakiegokolwiek relacji pomiędzy historią Kościoła a dogmatyką i eklezjologią. Znany historyk H. Jedin uważa, że historia Kościoła może być jednocześnie nauką historyczną jak i teologiczną. Wszak zbawienie jest wydarzeniem, które dokonuje się w świecie, w jego historii. Bez historii-byłoby niemożliwe właściwe zrozumienie prawdy chrześcijańskiej<sup>29</sup>.

Takie rozumienie historii Kościoła nie zmienia faktu zainteresowania dziejami Kościoła przez autorów, dla których rzeczywistość wiary jest zagadnieniem marginalnym, często nie branym zupełnie pod uwagę. W swoich badaniach koncentrują się oni na opisanu zewnętrznej działalności Kościoła np. postawa hierarchii kościelnej wobec wydarzeń politycznych i społecznych czy też kontekst społeczno-polityczny w relacjach między Kościołem i państwem. Zagadnienia te, przynależące przecież do historii Kościoła, są badane i rozważane z całkowitym pominięciem aspektu wiary. Kościół w tym ujęciu nie jest traktowany jako *mysterium fidei*<sup>30</sup>. Osobnym zagadnieniem badań nad historią Kościoła są uwarunkowania

<sup>28</sup> Por. J. Orlandis, *Algunas reflexiones en torno a la „Historia de la Iglesia”*, AHIg I, 1992, 15-16. Warto zwrócić uwagę, że zagadnienia te na gruncie historiografii polskiej omawia R. Gustaw we wstępie do swojej rozprawy habilitacyjnej: *Rozwój pojęcia historii Kościoła od I do XVIII wieku.*, Poznań 1964, 1-8.

<sup>29</sup> Por. L. Scheffczyk, *La Eclesiología y la Historia de la Iglesia, consideradas desde el punto de vista sistemático*, AHIg V, 1996, 25-42.

<sup>30</sup> Por. N.T. Auza, *El perfil del historiador de la Iglesia. Perspectiva latinoamericana*, AHIg V, 1996, 69.

kulturalne. Prof. N.T. Auza zastanawia się nad kompletnością i kompetencją badań historii Kościoła w Ameryce Południowej prowadzonej przez różnych historyków, szczególnie wywodzących się ze Stanów Zjednoczonych bądź Europy. Rodzi się bowiem pytanie, czy skomplikowane problemy Kościołów latynoamerykańskich można zrozumieć z zewnątrz, tzn. tak spoza geograficznego obszaru miejscowego Kościoła, jak i spoza kręgu miejscowej kultury. Mimo tych wątpliwości, badania te charakteryzujące się bardzo wysokim poziomem metodologicznym są przyjmowane w świecie nauki z wielkim zainteresowaniem. W podsumowaniu autor stwierdza, że większość miejscowych badaczy historii Kościoła latynoamerykańskiego przyznaje się do wiary katolickiej, co oczywiście wpływa na charakter ich pracy i dobór tematów. Ich badania bardzo zyskały na znaczeniu i uznaniu szczególnie, dzięki dokumentom omawiającym znaczenie metody historycznej w zrozumieniu rzeczywistości Kościoła, przyjętym na III Konferencji Generalnej Episkopatu Latynoamerykańskiego odbytej w Puebla w 1978 r.<sup>31</sup>

Pozostałe publikowane w tomie V referaty dotyczą już zagadnień bardziej szczegółowych, istotnych jednak dla współczesnej historiografii. Warto wspomnieć tu artykuł J. I. Saranyany: *Historia Kościoła między pozytywizmem i historycyzmem* (*La Historia de la Iglesia entre el positivismo y historicismo*, AHlg V, 1996, 127-150) oraz ciekawą dla wykładawców historii Kościoła wypowiedź Profesora z Meksyku A. A. Alvarado: *Nauczanie historii Kościoła w Ameryce Łacińskiej* (*La enseñanza de la Historia de la Iglesia en América Latina*, AHlg V, 1996, 151-170).

Także w tomie V, w ramach informacji o ważnych wydarzeniach, opublikowano zbiór artykułów z okazji 40 rocznicy powstania CELAM. Artykuły te są przedrukiem referatów wygłoszonych na uroczystej sesji, która odbyła się na Uniwersytecie Navarry w dniu 27 kwietnia 1995 r. Zamieszczone opracowania omawiają: powołanie CELAM w Rio de Janeiro w 1955 r.<sup>32</sup>, opis przebiegu i uchwał następných trzech Konferencji Generalnych Episkopatu Latynoamerykańskiego odbytych w Medellin w 1968 r.<sup>33</sup>, w Puebla (Meksyk) w 1979 r.<sup>34</sup> i Santo Domingo w 1992 r.<sup>35</sup>. Ponadto w ramach zestawu artykułów, C. Calderón przedstawił swoją pracę: *Przed Synodem Ameryki* (*Ante el Sínodo de América*), w której omawia fazy przygotowań do zwołania synodu całej Ameryki – Północnej i Południowej. Celem zwołania takiego zgromadzenia miało być rozpoczęcie nowej ewangelizacji zgodnie z zaleceniem i zachętą Jana Pawła II wyrażoną w Liście apostołskim *Tertio Millenio Adveniente* (38)<sup>36</sup>.

<sup>31</sup> Por. N.T. Auza, *El perfil del historiador de la Iglesia. Perspectiva latinoamericana*, AHlg V, 1996, 69-73.

<sup>32</sup> F. Torres Londoño, *Río de Janeiro 1955. Fundación de CELAM*, AHlg V, 1996, 405-416.

<sup>33</sup> C. A. Mesa Posada, *Medellín 1968*, AHlg V, 1996, 416-421.

<sup>34</sup> A. Alcalá Alvarado, *Puebla (México) 1979*, AHlg V, 1996, 422-424.

<sup>35</sup> J. I. Saranyana, *Santo Domingo 1992*, AHlg V, 1996, 424-428.

<sup>36</sup> C. Calderón, *Ante el Sínodo de América*, AHlg V, 1996, 429-433

W 1997 r. redakcja zamieściła dwa krótkie opracowania z okazji obchodzonego w Niemczech w 1996 r. Roku Lutra: A. Viciano, *Rok Lutra w Niemczech (El año de Lutero en Alemania, AHig VI, 1997, 349-354)* i J. Burggraf, *Reperkusje historiograficzne projektu pojednania katolicko-luterańskiego o usprawiedliwieniu – lipiec 1996 (Repercusiones historiográficas del proyecto de acuerdo católico – luterano acerca de la justificación – junio 1996, AHig VI, 1997, 354-358)*. Pierwsza z prezentowanych prac jest dość szczegółową relacją z obchodów Roku Lutra w Niemczech przygotowanych przez Kościół Ewangelicki (Evangelische Kirche in Deutschland) i dwa federalne stowarzyszenia turystyczne. Autor zwrócił uwagę, że wśród zamierzeń organizatorów obchodów 450 lecia śmierci M. Lutra było także przybliżenie rzeczywistości duchowej mieszkańcom wschodnich regionów Niemiec, którzy przez ostatnich czterdzieści lat poddawani byli systematycznej ateizacji. A. Viciano wspomina również o wizycie papieża Jana Pawła II w 1996 r. w Paderborn i o jej ekumenicznym charakterze. Drugi z prezentowanych komunikatów przedstawia etapy dialogu ekumenicznego między Kościołem Katolickim a Kościołem Luterańskim. Tekst ten z pewnością stracił już nieco na znaczeniu po podpisaniu Deklaracji Wspólnej między zainteresowanymi Kościołami, tym niemniej pozostaje ważnym zapisem w historii dialogu ekumenicznego.

W tomie VI został zwarty cykl: *100-lecie papieżstwa (Cien años de pontificado romano)*. Inspiracją podjęcia takiej tematyki była dla redakcji „Anuario” zachęta Jana Pawła II, który w Liście Apostolskim *Tertio Millennio adveniente*, zachęcał do refleksji nad ministerium Piotrowym w wieku XX<sup>37</sup>. Jednocześnie papież osobiście wskazał na charakterystyczne dzieła kolejnych papieży XX w. poczynając od Leona XIII<sup>38</sup>, Idąc za taką sugestią, kolejne publikowane artykuły omawiają charakterystyczne dzieła i problemu pontyfikatów papieży XX w. od Leona XIII<sup>38</sup>, poprzez Piusa X<sup>39</sup>, Benedykta XV<sup>40</sup>, Piusa XI<sup>41</sup>, Piusa XII<sup>42</sup>, Jana XXIII<sup>43</sup>, Pawła VI<sup>44</sup>, a skończywszy na pontyfikatach Jana Pawła I i Jana Pawła II<sup>45</sup>. Ponadto zamieszczono dwa artykuły przekrojowe o działalności papieżstwa

<sup>37</sup> Por. Jan Paweł II, *Tertio Millennio adveniente* 22. J. I Saranyana, *Bilans pontyfikatów XX w.* (Balance de los pontificados del siglo XX), AHig VI, 1997, 23.

<sup>38</sup> T. Lopez, *León XIII y la cuestión social (1891-1903)*, AHig VI, 1997, 29 – 44.

<sup>39</sup> E. Cabello, *San Pio X y la renovación de la vida cristiana*, AHig VI, 1997, 45 – 60.

<sup>40</sup> F. M. Requena, *Benedicto XV, un papa entre dos mundos*, AHig VI, 1997, 61 – 76.

<sup>41</sup> J. Escudero Imbert, *El pontificado de Achille Ratti, papa Pio XI*, AHig VI, 1997, 77 – 111.

<sup>42</sup> J. Orlandis, *El papa Pío XII*, AHig VI, 1997, 113 – 125.

<sup>43</sup> P. Tineo, *Juan XXIII y el despertar de una nueva época*, AHig VI, 1997, 127 – 154.

<sup>44</sup> J. L. González Novalín, *Juan Bautista Montini: una vida para el papado*, AHig VI, 1997, 155 – 188.

<sup>45</sup> E. de la Lama, *Juan Pablo I y Juan Pablo II en los umbrales del tercer milenio*, AHig VI, 1997, 189 – 218.

w XX stuleciu: J. I Saranyany, *Bilans pontyfikatów XX w. (Balance de los pontificados del siglo XX)*, AHig VI, 1997, 23-28) i C. Soler'a, *Stolica Święta i wspólnota międzynarodowa w XX w. (La Santa Sede i la Comunidad Internacional durante el siglo XX)*, AHig VI, 1997, 219-227). Artykuł Prof. J.I. Saranyany jest pracą wprowadzającą do następujących na dalszych stronach opracowań. Autor stara się ukazać kontekst, w którym przyszło papieżom XX w. sprawować swoje posłannictwo. Wymienia problemy i sytuacje, przed którym stawali i które musieli rozwiązać. Wskazuje, że zmierzali się w czasie sprawowania urzędu z problemami pokoju i wojny, demokracji i tyranii, wolności, praw ludzkich. Musieli dać nowy impuls do ewangelizacji krajów wyzwolonych z jarzma kolonializmu i wskazać, w jaki sposób odnowić żywotność wiary w krajach tradycyjnie chrześcijańskich. Podejmowali problemy związane z dobrem rodziny i z kulturą. Interwencje papieskie nie miały li tylko charakteru teoretycznego. Papieże XX w. to *dobrzy pasterze* zatroskani o powierzone sobie *owce*. Po takich refleksjach o charakterze bardzo ogólnym, autor daje jeszcze krótki przegląd konkretnych problemów i wydarzeń, z którymi musieli zmierzyć się kolejni papieże.

Ostatni artykuł w prezentowanym zbiorze autorstwa C. Soler'a jest refleksją nad miejscem i rolą Stolicy Apostolskiej we wspólnocie międzynarodowej. Jako punkt wyjścia posłużyło autorowi krótkie przypomnienie międzynarodowych konferencji w Kairze w 1994 r. i w Beijing w 1995 r., w czasie których Stolica Apostolska w sposób bardzo aktywny przyczyniła się do zakwestionowania deklaracji godzących w podstawowe prawo człowieka, prawo do życia. Taka postawa wzbudziła w niektórych kręgach wątpliwość, na ile Stolica Apostolska ma prawo do uczestniczenia jako pełnoprawnych członek w podobnych konferencjach o charakterze międzynarodowym. C. Soler przedstawia wiele argumentów potwierdzających takie prawa Stolicy Apostolskiej, odsyłając jednocześnie czytelników zainteresowanych szerzej problemem do publikacji S. Ferlito, *L'Attività internazionale della Santa Sede*, Milano 1988.

Tom VII, wydany w 1998 roku, został poświęcony ważnym wydarzeniom roku 1898, kiedy to Hiszpania utraciła swoje ostatnie kolonie: Kubę, Puerto Rico i Filipiny. Kolejne artykuły tego tomu zajmują się więc omówieniem sytuacji w samej Hiszpanii, a także w odzyskujących niepodległość krajach. Prace te omawiają nie tylko przebieg wydarzeń, zamykających okres ponad 400 lat istnienia wielkiego imperium Królestwa Hiszpanii<sup>46</sup>, ale starają się podać bardzo szczegó-

<sup>46</sup> C. M. De Céspedes García-Menocal, *Le emancipación antillana y sus consecuencias para la Iglesia Católica*, AHig VII, 1998, 37-66; J.B. Amores Carredano, *La Iglesia en Cuba al final del periodo colonial*, AHig VII, 1998, 67-83; F. Barragán, *El clero de la diócesis de San Juan de Puerto Rico (1874-1824)*, AHig VII, 1998, 85-124; Á. Martínez Cuesta, *La Iglesia i la Revolución filipina de 1898*, AHig VII/1998, 125-143; J.P. Bastian, *Emancipación política de 1898 e influencia del protestantismo en Cuba y Puerto Rico*, AHig VII, 1998, 145-158.

łowe informacje i dokonać wnikliwej analizy sytuacji Kościoła w omawianych krajach, także w samej Hiszpanii. Artykuły J. Andrés-Gallego, *Religia i 98 (Religión y 98)*, AHIg VII, 1998, 168-169) oraz J. de Navascués'a, *Dziewięćdziesiąt osiem i Kościół: uwagi dla zrozumienia (Noventayocho e Iglesia: notas para una comprensión)*, AHIg VII, 1998, 171-182) dają czytelnikowi wspaniały obraz sytuacji wewnątrz Hiszpanii wobec wielkich przegranych i końca imperium. Obaj autorzy zajęli się nie tyle postawą całego społeczeństwa, choć i o nim wspominają, ale nade wszystko postawą elit. Całe społeczeństwo było dogłębnie wstrząśnięte utratą ostatnich posiadłości kolonialnych. Ale to w postawie elit można przede wszystkim dostrzec zwrot światopoglądowy, efekt rodzącego się w Hiszpanii modernizmu. Pokolenie 98 zwykło odróżniać religijność, nawet mistycyzm i podporządkowanie się *rymskiej ortodoksji* (ortodoxía romana). Wielu intelektualistów obiera kierunek antyklerykalny, choć z drugiej strony pojawiają się tendencje zupełnie przeciwstawne zmierzające do utworzenia partii o charakterze katolickim wokół generała C. García de Polavieja. Omawiany czas jest okresem działalności wielkich pisarzy jak Unamuno i będącego pod jego wyraźnym wpływem Antonio Machado. J. de Navascués zagłębia się w opis religijnej postawy Unamuno, autora tomu przejmującej poezji religijnej: *El Cristo de Velázquez*, który nie może zanegować ani zaakceptować z całą pewnością istnienia Boga, będącego gwarancją jego nieśmiertelności. Unamuno jest przecież przedstawicielem tej generacji, która z wielkim zaangażowaniem podejmowała w swojej twórczości zagadnienia nieśmiertelności człowieka i jego relacji z Bogiem.

Tom IX, wydany w roku 2000, roku jubileuszu chrześcijaństwa, przynosi zbiór jedenastu artykułów omawiających istotne wydarzenia z dziejów ewangelizacji świata począwszy od starożytności chrześcijańskiej (R. Revijano Etchevería, *Rozprzestrzenianie się Kościoła w basenie Morza Śródziemnego do pokoju konstantyńskiego [La difusión de la Iglesia en el área mediterránea hasta la paz constantiniana]*, ss. 31-46), a skończywszy na studium kongijskiego biskupa T. Tshibangu Tshishiku, *Nowe formy ewangelizacji na XXI wiek (Nuevas formas de evangelización para el siglo XXI)*, ss. 197-211).

W ostatnim wydanym w 2001 r. X tomie, warto zwrócić uwagę na cykl artykułów opublikowanych z okazji obchodów 40-lecia otwarcia Soboru Watykańskiego II. Na zbiór prezentowanych opracowań złożyły się następujące artykuły: P. Tena, *Reforma liturgiczna rozpoczęta przez Sobór Watykański II (La reforma litúrgica promovida por el Concilio Vaticano II)*, AHIg X, 2001, 189-198), G della Torre, *Podstawowe wskazania do rewizji Kodeksu prawa kanonicznego I principi direttivi per la revisione del codice di diritto canonico*, AHIg X, 2001, 199-206), C. Izquierdo, *Reforma studiów kościelnych (La reforma de los estudios eclesiásticos)*, AHIg X, 2001, 207-213), J. Pujol, *Aktualizacja katechetyzacji chrześcijańskiej i metod ewangelizacji (La actualización de la catequesis cristiana y de los métodos de evangelización)*, AHIg X, 2001, 215-223), J. R.

Villar, *Kościół, ekumenizm i religie niechrześcijańskie (La Iglesia, el ecumenismo y las religiones no cristianas, AHig X, 2001, 225-238)*, V. Balaguer, *Konstytucja dogmatyczna „Dei Verbum” i studia biblijne w XX w. (La Constitución Dogmática „Dei Verbum” y los estudios bíblicos en el siglo XX, AHig X, 2001, 239-251)*.

„Anuario” jest periodykiem, który szczególne zainteresowanie wykazuje historiografią w kręgu krajów języka hiszpańskiego, tzn. Hiszpanii i Ameryki Łacińskiej. Tak więc dla europejskiego odbiorcy, „Anuario” nabiera bardzo wyjątkowego znaczenia. Ma on bowiem szansę zapoznać się z historią odległego geograficznie i kulturalnie Kościoła Latinoamerykańskiego, a także z tematyką prowadzonych tam badań. W każdym z kolejnych tomów „Anuario” można odnaleźć opracowania, dane bibliograficzne bądź przynajmniej informacje dotyczące badań z zakresu historii Kościoła Latinoamerykańskiego. Pośród wielu prezentowanych prac szczególną uwagę należy zwrócić na studium poświęconemu Latinoamerykańskiemu Synodowi Plenarnemu odbytemu w 1899 r. w Rzymie. Autor artykułu A. M. Pazos omawia genezę synodu, etapy jego przygotowania, a wreszcie sam przebieg. Dla historyków synod ten był warunkiem uporządkowania życia Kościoła w Ameryce Łacińskiej<sup>47</sup>. Dla badacza historii Kościoła Latinoamerykańskiego wielką pomocą do badań naukowych może być praca Any de Zaballa Beascoechea w ramach działu *Bibliografía komentowana (Bibliografía comentada)* pt. *Bibliografía do studiów nad zaszczepieniem Kościoła w Ameryce (Bibliografía para el estudio de la implantación de la Iglesia en América)*. Autorka we wstępie swojej pracy uświadamia czytelnikowi, że proces zaszczepiania Kościoła w Ameryce Łacińskiej nie był dziełem jedynie hierarchii, ale uczestniczyli w nim także ludzie świeccy. Było to dzieło całej wspólnoty wierzących. Autorka wraca do tematu obecnego zawsze, ilekroć podejmuje się zagadnienia związane z ewangelizacją Ameryki Łacińskiej – do metody ewangelizacji i jej owoców. Pierwsza ewangelizacja Ameryki Łacińskiej obejmująca okres do Synodu w Limie w 1582 r. i do III Synodu w Meksyku w 1585 r. przyniosła wspaniałe owoce. Dlatego też ówczesne metody ewangelizacyjne poddaje się obecnie, w okresie przygotowywania kolejnej ewangelizacji, bardzo szczególnej analizie. Zwolennicy teologii wyzwolenia jak Enrique Dussel, Pablo Richard, czy Gustavo Gutiérrez dostrzegają w pierwotnej metodzie ewangelizacji Ameryki założenia teoretyczne i praktyczne swojej teologii wyzwolenia. Takie opinie zostały zakwestionowane przez CELAM w 1992 r. Przedstawiciele innych środowisk, szczególnie krytycznych wobec katolicyzmu, całkowicie negują działalność hiszpańską w Ameryce, dyskredytują dzieło ewangelizacji przeprowadzonej przez Kościół Katolicki. Kolejne grupy mówią o braku tolerancji misjonarzy katolickich wobec

<sup>47</sup> A. M. Pazos, *El „iter” del Concilio Plenario Latinoamericano de 1899 o la articulación de la Iglesia latinoamericana, AHig 7, 1998, 185-206.*

rodzimych religii indiańskich, i wreszcie ostatnia grupa historyków uznając owocność pierwszej ewangelizacji Ameryki, nie dostrzega w niej żadnych elementów nadprzyrodzonych. Przedstawiają oni wiele dość dziwnych teorii. Mówią więc np. o dążeniu zakonów zaangażowanych w ewangelizację do stworzenia republiki chrześcijańskiej niezależnej od Rzymu, itp. Po takim bardzo ogólnym wprowadzeniu autorka przedstawia bibliografię uporządkowaną tematycznie<sup>48</sup>.

Ponieważ *Anuario* wydawane jest na Uniwersytecie Nawarry, założonym przez św. J. M. Escriva de Balaguer, zatem nie mogło w publikowanych materiałach zabraknąć opracowań dotyczących osoby fundatora Opus Dei i Uniwersytetu Nawarry. Oprócz kilku artykułów umieszczonych w tomie II i III, „Anuario” zamieszcza od numeru VI *Zeszyty Centrum Dokumentacji i Studiów Josemaría Escriva de Balaguer (Cuadernos del Centro de Documentación y Estudios Josemaría Escrivá de Balaguer)*. W prezentacji *Zeszytów* redakcja wspomniała na zasługi Założyciela uniwersytetu dla Kościoła. Stąd powstała inicjatywa utworzenia Centrum Dokumentacji i Studiów, które ma inspirować i prowadzić wszelkie prace badawcze nad twórczością i działalnością J.M. Escrivá de Balaguer. Temu więc celowi służą publikowane na łamach „Anuario”, *Zeszyty*.

#### IV. „ANUARIO” JAKO POMOC W PRACY BADAWCZEJ

„Anuario” może okazać się wielką pomocą dla prac badawczych przede wszystkim z zakresu historii Kościoła i patrystyki, ale także innych dyscyplin teologicznych. Warsztat naukowy to nie tylko prezentowane opracowania i artykuły, których część powyżej przedstawiono, ale również zamieszczana bibliografia, recenzje oraz sprawozdania z sympozjów naukowych, krajowych i międzynarodowych, odbytych w wielu regionach świata.

#### Bibliografia

Począwszy od drugiego numeru z roku 1993 redakcja zamieszcza przegląd bibliografii historiografii kościelnej. Pojawia się także, choć nie w każdym tomie tzw. *Bibliografía comentada*, tzn. bibliografia omówionego w wprowadzającym artykule wąskiego zagadnienia. I tak w tomie II zamieszczono bibliografie dotyczące następujących problemów: A. de Zaballa Beascochea, *Bibliografía do studiów nad zaszczepieniem Kościoła w Ameryce (Bibliografía para el estudio de la implantación de la Iglesia en América)*, AHIg II, 1993, 199-224),

<sup>48</sup> Ana de Zaballa Beascochea, *Bibliografía para el estudio de la implantación de la Iglesia en América*, AHIg II, 1993, 199-224.

W. Henkel, *Synod Afrykański. Przegląd literatury (Il Sinodo Africano. Rassegna di letteratura, AHig II, 1993, 225-246)*, G. Gresser, *Bibliografía „Niemieckie misje w Afryce” (Bibliographie „Deutsche Missionare in Afrika”, AHig II, 199, 247-252)*. W kolejnych tomach warte odnotowania są następujące bibliografie: B. Mondin, *Teologia wyzwolenia. Przegląd bibliografii (Teologia della liberazione. Rassagna bibliografica, AHig III, 1994, 247-263)*, A. de la Hera, *Kościół katolicki w Nowym Świecie [Fundacja Mapfre-América](La Iglesia católica en el Nuevo Mundo [Fundacja Mapfre-América], AHig III, 1994, 265-271)*, A. de Zaballa Beascochea, *Bibliografía do studiów nad Inkwizycją w Ameryce Łacińskiej (Indiach Zachodnich) (Bibliografía para el estudio de la Inquisición en Indias, AHig III, 1994, 273-291)*, C. J. Alejos Grau, *Publikacje Instytutu Historii Kościoła Uniwersytetu Nawarry na temat ewangelizacji amerykańskiej (Las publicaciones del Instituto de Historia de la Iglesia de la Universidad de Navarra sobre la evangelización americana, AHig III, 1994, 293-300)*, F. Torres Londoño, *50 lat studiów historycznych o Kościele w Ameryce Łacińskiej (1945-1995) (Cincuenta años de estudios históricos sobre la Iglesia en América Latina (1945-1995), AHig V, 1996, 299-318)*, D. Ramos-Lissón, *Uwagi informacyjno-krytyczne o najnowszych podręcznikach z Patrologii i Patrystyki (Nota informativo – crítica sobre manuales recientes de Patrología y Patrística, AHig VI, 1997, 231-239)*, A. Ferreiro, *Wydawnictwa i publikacje na temat apokryfów z okresu ostatnich dziesięciu lat (Ediciones y publicaciones sobre los apócrifos aparecidas durante los últimos diez años, AHig VI, 1997, 169-274)*, J.I. Saranyana, *Escatologia w Hiszpanii (La Escatología en España, AHig VII, 1998, 229-248; AHig VIII, 1999, 245-252; AHig IX, 2000, 295-315; AHig X, 2001, 325-)*, F. Armas Asín, *Historiografia na temat współczesnego Kościoła w Peru (La historiografía sobre la Iglesia contemporánea en el Perú, AHig VII, 1998, 279-287)*, J. Burggraf, *Najnowsze biografie Lutera w języku niemieckim (Últimas biografías de Lutero en lengua alemana, AHig VIII, 1999, 237-243)*, J. Morales, *Refleksja na temat religii w XX w. (La reflexión sobre las religiones en el siglo XX, AHig IX, 2000, 277-294)*.

#### Prezentacje i recenzje

Każdy tom „Anuario” przynosi zbiór bardzo wielu prezentacji (recensiones) i recenzji (reseñas) najnowszych pozycji historycznych i patrystycznych wydanych na całym niemal świecie, przede wszystkim w krajach języka hiszpańskiego. Redaktorzy odróżniają bardzo wyraźnie prezentacje, będące dość szerokim omówieniem (kilka stron) prezentowanej książki, od recenzji, która jest bardziej zwartą formą omówienia jakiejś publikacji. Początkowo recenzje prezentowane były bez

uwzględnienia jakiegokolwiek podziału, dopiero od tomu VI zastosowano podział chronologiczny, o czym wspomniano już w pierwszej części niniejszej prezentacji. Recenzje omawiają przede wszystkim prace o charakterze monograficznym, jak również podręczniki, leksykony i wydania źródłowe. Dzięki temu czytelnik otrzymuje bardzo szeroki przegląd najnowszych publikacji, a także fachową i rzetelną ich ocenę.

#### Sprawozdania z sympozjów

Kolejnym ważnym w warsztacie pracy historyka materiałem są relacje z odbytych sympozjów. W „Anuario” we wszystkich numerach publikuje się relacje z konferencji, zjazdów historyków, sympozjów organizowanych na całym świecie, ale przede wszystkim w krajach Europy Zachodniej i Ameryce Łacińskiej. Dzięki tym informacjom można obserwować zakres prowadzonych badań, a także uzyskać wszelkie dane do nawiązania kontaktu naukowego, celem prowadzenia wspólnych badań.

#### Polonica

Na łamach „Anuario” w zasadzie nieobecna jest historiografia kościelna krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Ukazały się zaledwie dwa, wspomniane już wyżej<sup>49</sup>, artykuły polskich badaczy ks. prof. Bogdana Czesza i prof. Jerzego Kłoczowskiego, oraz kilka recenzji:

– książek: ks. prof. B. Czesza, *Związek Ducha Świętego z Kościołem*, autorstwa P. Wygralaka<sup>50</sup>; K. Wojtyły, *Moja wizja człowieka. Ku nowej etyce* (tłumaczenie hiszpańskie) autorstwa M.S. Fernández García<sup>51</sup>

– akt międzynarodowych sesji naukowych: *Duchowość starożytnego monastycyzmu (The Spirituality of Ancient Monasticism)*, odbytej w Krakowie – Tyńcu w 1994 autorstwa prof. D. Ramos-Lissón<sup>52</sup>; *Spoleczność i Kościół (Société et Église. Textes et discussions dans les universités d'Europe Centrale pendant le moyen âge tardif)*, odbytej w Krakowie w 1993 autorstwa M.S. Fernández García<sup>53</sup>; *Regards sur l'Indomptable Europe du Centre-Est du XVIII siècle a nos jours*, także autorstwa M.S. Fernández García<sup>54</sup>.

<sup>49</sup> Por. przypisy 18, 19.

<sup>50</sup> AHlg II, 1993, 351-352.

<sup>51</sup> AHlg VIII, 1998, 481-482.

<sup>52</sup> AHlg V, 1996, 613-614.

<sup>53</sup> AHlg VI, 1997, 546-548.

<sup>54</sup> AHlg VII, 1998, 521-522.

Jednocześnie warto zwrócić uwagę, że redaktorzy „Anuario” przedstawiają w niektórych numerach periodyku wykaz czasopism w Hiszpanii i świecie, z którymi dokonywana jest wymiana wydawanych tomów. Niestety, wśród 137 wykazanych w X numerze pozycji, nie ma żadnego czasopisma polskiego teologicznego ani historycznego. Sytuacja ta uległa jednak zmianie na wiosnę 2002 r., kiedy to w czasie pobytu na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu z wykładami gościnnymi ks. Prof. I. Saranyany, naczelnego redaktora „Anuario”, uzgodniono wymianę z redaktorem „Poznańskich Studiów Teologicznych”, ks. dyr. F. Lenortem.

## VI. PODSUMOWANIE

„Anuario de historia de la Iglesia” jest bez wątpienia ogromnie interesującym i bardzo wartościowym czasopismem naukowym. Jest ono miejscem prezentacji wyników badań z zakresu historii Kościoła, ale także z patrystyki autorstwa wielu poważanych badaczy, przede wszystkim z obszaru języka hiszpańskiego (Hiszpania i Ameryka Łacińska), ale również z krajów Europy Zachodniej (Italia, Francja, Niemcy). Charakterystyczną cechą „Anuario”, wyróżniającą to pismo spośród innych europejskich czasopism historycznych, jest zainteresowanie Kościołem Latinoamerykańskim i tamtejszą historiografią. Z tego względu wszelkie badania dotyczące tego obszaru kulturowego i geograficznego powinny z jednej strony wziąć pod uwagę zawarte w „Anuario” publikacje, z drugiej zaś strony mogą skorzystać z bardzo obszernej bibliografii tematycznej. Jednocześnie, dzięki publikacjom artykułów omawiających bardzo wiele zagadnień, jest „Anuario” piśmie skierowanym do bardzo szerokiego kręgu odbiorców, zajmujących się tak historią Kościoła starożytnego jak i czasami najnowszymi, historią Kościoła w Europie, jak i w Ameryce Południowej.

Redakcja „Anuario” zaprasza do współpracy historyków ze wszystkich zakątków świata. Na swojej stronie WWW. unav.es zamieszcza dokładne warunki, jakie musi spełnić przesłany do opublikowania materiał. Warto, by czasopismo to znalazło się w bibliotekach polskich uczelni teologicznych, by polscy historycy Kościoła, a także patrolodzy, poprzez swoje publikacje przedstawili szerokiemu kręgowi badaczy z innych krajów, a nawet kontynentów wyniki prowadzonych przez siebie prac, a przez to włączyli się w światowy nurt badań i dyskusję nad historią Kościoła.